

A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszéke és a K. 108790. számú, „A modern állam változásai - Történeti perspektívák és a jelenkori kihívásokra adott válaszok” című OTKA program több egyetem oktatóinak közreműködésével 2015 tavaszán multidiszciplináris, résztvevőit illetően országos jellegű műhelykonferenciát szervezett Győrben a modern állam válságáról. A rendezvény szervezői abból indultak ki, hogy a mintegy 500 éves múlttal rendelkező, „európainak” vagy „nyugatinak” mondott, de az elmúlt évszázad során a világ szinte minden részére kiterjesztett modern államiség már önmagában véve is számos válságtüntetést produkált az utóbbi évtizedekben, a nemzetközi integrációk előrehaladta, valamint a globalizáció csak felerősítette és felgyorsította ezt. A sokféle válságjelenség (az államok eladósodása és csődje, az államcsődyszerű helyzetek, a birodalmak szétesése, a népességrobbanás és ellenőrizetlen migráció, a nemzetközi katonai akciók miatti anarchikus helyzetek, és így tovább) változatos okokat sejtetnek, és különböző következményekkel járnak. Ám mi sem jelzi jobban a változást, mint hogy a „bukott állam” (failed state) az államelmélet széles körben elterjedt új fogalma lett. A konferencia – miként az a többek számára talán rendhagyó címe is jelezte („Az államok patológiája: válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében”) az e területen tapasztalható egyedi jelenségeket kívánta számba venni, egyben magyarázatokat is keresve rájuk. A lap e száma az e konferencián elhangzott előadásokból mutat be néhányat.

Az államutódlás – Az államok továbbélése és megszűnése Közép- és Kelet-Európában a kétpólusú világrend megszűnését követően*

I. AZ ÁLLAMUTÓDLÁSRÓL ÉS AZ ÁLLAMAZONOSSÁGRÓL ÁLTALÁBAN

Államutódlásról – annak általánosan elfogadott fogalma értelmében – akkor beszélhetünk, ha egy terület felett megváltozik a szuverenitás. Minden bizonnyal az egyszerűbb megfogalmazás miatt vált a nemzetközi jog tudományában az államutódlás fogalmi elemévé a szuverenitás megváltozása, ám megjegyzendő, hogy a szuverenitás-változás minden esetben a szuverenitás hordozója, a szuverén megváltozásából ered. A szakirodalomban olykor a szuverenitás átszállásáról olvashatunk,^[1] azonban az állam szuverenitásának természetéből adódóan a terület feletti szuverenitás megváltozása a következő módokon mehet végbe: az állam megszűnése esetén a szuverenitás megszűnik, melynek következtében a területen egy új állam szuverenitása jön létre vagy arra egy másik állam szuverenitását kiterjeszti; vagy az érintett területről az egyik állam szuverenitását visszavonja, a másik állam pedig szuverenitását arra kiterjeszti.^[2] Egy terület feletti szuverenitás tehát nem szállhat át az egyik államtól a másikra – ehelyett az állami szuverenitás területi kiterjedésének és ezáltal az állam területi joghatósága kiterjedésének változásáról beszélhetünk.

Az államutódlás tárgyában elfogadott nemzetközi szerződések az államutódlást a következőképpen határozzák meg: „egy állam felváltása egy másik állam által egy terület nemzetközi kapcsolataiért viselt felelősségében”,^[3] amely

* Az írás a SZE Jogelméleti Tanszéke és a K 108790 számú OTKA-program által szervezett, Az államok patológiája: válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében című konferencián (Győr, 2014. május 15.) elhangzott előadás szerkesztett és kibővített változata.

[1] Ld. pl. Castrén, 1951, 387.

[2] A szuverenitást „visszavonja” és „kiterjeszti” szópárra a szakirodalomban találunk más szinonimát is. Pl. Buza László a „visszanyomul” és „előnyomul”, Weninger László a „visszahúzódik” és „kiterjeszkedik”, Irk Albert a „feladja”, „kiterjeszti” kifejezéseket használja. (Buza, 1935, 146.; Weninger, 1927, 88.; Irk, 1922, 129.; Irk, 1929, 131.)

[3] Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, Vienna, 23 August 1978. Article 2 Paragraph 1.b); Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, Vienna, 8 April 1983. Nem lépett hatályba. Article 2 Paragraph 1.a); Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession, Strasbourg, 19 May 2006. Article 1.a.); Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States

már a Nemzetközi Jogi Bizottság első szövegszerű tervezetében megjelent.^[4] A kifejezés mögött a szuverenitás változása húzódik meg, ugyanis az a szuverenitás külső oldalára utal, amely a nemzetközi jogban és így államutódlásnál is hangsúlyosabb szerepet kap. A Nemzetközi Jogi Bizottság rámutatott – többek között – arra, hogy az „egy terület feletti szuverenitás” helyett az „egy terület nemzetközi kapcsolataiért viselt felelősségében” megfogalmazás az államok gyakorlatában kialakult elterjedt használata miatt megfelelőbb.^[5] A „felvált” szó értelmezése emellett önmagában kizárja az átszállás lehetőségét, így tökéletesen alkalmas az államutódlás leírására.^[6] Megemlítendő továbbá, hogy e fogalom alól kiesnek azok az esetek – mint az annexió és a debelláció –, amelyek jogellenes voltukból kifolyólag nem tekinthetők államutódlási tényállásnak.^[7] Erre utalnak az említett egyezményekben foglalt azon rendelkezések is, melyek szerint az egyezmények hatálya alá csak azon államutódlási esetek tartoznak, amelyek „a nemzetközi jognak, különösen az Egyesült Nemzetek Alapokmányába foglalt nemzetközi jogi alapelveknek megfelelően következtek be”.^[8] Szintén nem tekinthető államutódlási tényállásnak a gyakran e körben említett, azonban valójában eredeti (vagy más néven közvetlen) tulajdonszerzési módnak tekinthető okkupáció sem, amelynél az uratlan terület mint előfeltétel miatt hiányzik az elődállam, így a szuverenitás megváltozása sem következhet be.^[9]

Az államutódlással érintett államokra az elődállam és az utódállam elnevezések használatosak. Az államutódlás fogalmából kiindulva az elődállam úgy határozható meg, mint az az állam, amelyet egy másik állam felvált, az utódállam kifejezés pedig ennek megfelelően azt az államot jelöli, amely azt felváltja az érintett terület nemzetközi kapcsolataiért viselt felelősségében. Eszerint elődállamnak és utódállamnak olyan államok tekinthetők, amelyek területének egészén vagy egy részén a szuverenitás megváltozik, és ez államutódlást eredményez.

- with commentaries, 1999. Yearbook of the International Law Commission, 1999. Vol. II. Part Two. Report of the Commission to the General Assembly on the Work of Its Fifty-First Session. United Nations, New York – Geneva, 2008. Article 2.a).

[4] Draft articles on succession of States in respect of treaties. Yearbook of the International Law Commission, 1974, Vol. II. Part One, 175.

[5] Uo. Ehhez hasonló megfogalmazás már korábbi írásokban megtalálható. Eric J. S. Castrén a „nemzetközi jogon alapuló hatáskör változása” megfogalmazás használatát szorgalmazza. (Castrén, 1951, 388.) Daniel P. O’Connell az államutódlás kapcsán a „szuverenitás változás nemzetközi jog által szabályozott kapcsolatokra való hatása” fordulatot használja. (O’Connell, 1967, 17.)

[6] Hasonló álláspontra utal Bokorné Szegő Hanna által használt „felváltja” szó is. (Bokorné Szegő, 1984, 83.)

[7] Ld. bővebben Castrén, 1951, 394–395.

[8] Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, Vienna, 23 August 1978. Article 6; Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, 8 April 1983. Article 3; Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, 1999. Yearbook of the International Law Commission, 1999. Vol. II. Part Two. United Nations, New York – Geneva, 2008. Article 3. A magyar nyelvű fordítást ld. Petró – Sulyok, 2000, 179. (Az említett részt fordította: Barla Ildikó.)

[9] Ld. bővebben Apáthy, 1888, 166–168.; Buza, 1935, 140–141.; Buza – Hajdu, 1968, 153–154.; Csarada, 1901, 365–373.; Irk, 1922, 125–128.; Weninger, 1927, 86–87.

Az államutódlást a szuverenitás-változással érintett terület szemszögéből szükséges szemlélni, vagyis hogy mely államok váltják egymást a terület feletti szuverenitásban. Az „előd” és az „utód” így minden esetben a terület feletti szuverenitás változása tekintetében értelmezendő, nem pedig az államutódlás időpontjához viszonyítva. Az elődállam és utódállam ezáltal különíthető el az államutódlás előtt létező és az államutódlás után létező állam kifejezésektől. Megemlítendő, hogy a magyar nyelvben előfordul a jogelőd állam és a jogutód állam elnevezés is – olykor az elődállam és az utódállam szinonimájaként –,^[10] amely a politika és a köznyelv szóhasználatában gyakori, de kevésbé helyes az államutódlás leírására. Egyrészt mivel e kifejezések a magánjogból erednek, ahol a származékos jogutódlás átszállást feltételez,^[11] amely államutódlásnál analógiával alkalmazva tévesen a szuverenitás átszállására utalhat. Másrészt pedig a jogalanyiség azonosságát sejtetik, mely az államazonosság irányába mutat. Ám a jogelőd és jogutód kifejezés erre az esetre sem tökéletes, mivel az azonosság miatt nemigen beszélhetünk elődről vagy utódról, mégis – a sokszínű magyar nyelv ez esetben jelentkező hiányossága miatt – ha a korábbi vagy a későbbi államazonossági állapotra kívánunk utalni, használhatók e kifejezések. Az államfolytonosság, jogfolytonosság kifejezések ugyanis a folytatatlagosságra utalnak, így aligha lehetnek a jogelőd vagy jogutód megfelelői. Az államazonosság szemléltetésénél az „előd” és az „utód” – szemben az államutódlással –, az államutódlás időpontjához viszonyítva nyer értelmet, kifejezve ezzel az állam államutódlás előtti és utáni állapotának azonosságát.

Az államazonosság és államfolytonosság kérdése tehát tovább színesíti a képet.^[12] Az államazonosság és az államfolytonosság egyaránt arra utal, hogy a terület felett a szuverenitás nem változott meg, azonban a két kifejezés pontos meghatározása érdekében megjegyzendő, hogy „míg az államazonosság egy statikus fogalom, addig az államfolytonosság annak dinamikus megfogalmazása.”^[13] A különbségtétel más módon is megmutatkozik: „az államazonosság eldöntéséhez két állami szervezet két különböző időpontban létező állapota vizsgálandó, míg államfolytonosságról akkor beszélünk, amikor egy állam megszakítás nélkül létezik egy meghatározott idő alatt.”^[14] Ha az állam azonosnak tekinthető egy korábbi helyzetével, de időközben egy időtartam alatt nem létezett, eme állapota csupán az államazonosság kifejezéssel írható le.^[15] Ezzel szemben,

[10] Ld. pl. 2008. évi XCVIII. törvény az Európa Tanács 2006. május 19-én, Strasbourgban elfogadott, az államutódlás esetén bekövetkező hontalanság elkerüléséről szóló Egyezménye kihirdetéséről.

[11] A magánjogi utódlásról mint az utódlás fogalmának keletkeztetőjéről bővebben ld. Szász, 1928, 1–25.

[12] A hazai szakirodalomban monografikus feldolgozását ld. Bokorné Szegő, 1984.

[13] Marek, 1968, 5. Ezzel szemben Hans Kelsen az államra csak az azonosság kifejezést használja, míg a folytonosságot csak a belső jogrendre. (Kelsen, 2003, 416.)

[14] Czaplinski, 1993, 374.

[15] Ziemele, 2001, 218.; Cansacchi, 1970, 10.

ha az állam folyamatosan létezik, véleményem szerint mindkét szó használható. Utóbbi esetben a kifejezések között úgy tehető különbség, hogy az államazonosság az eredményt helyezi előtérbe, vagyis hogy az állam adott időpontban azonosnak tekinthető-e egy korábbi állapotával, míg az államfolytonosság szó emellett felöleli a két állapot közötti időbeli folyamatot is.

A „mikor és hogyan nyilváníthatunk egy államot ugyanannak, ami volt, és mikor nem ugyanannak, hanem másnak”^[16] kérdés vizsgálata az ókorig visszanyúlik, melynek eldöntése gyakran nehézséget okoz. Adódnak olyan esetek, amikor valamely elődállam azonos valamely államutódlás után létező állammal vagy valamely utódállam azonos marad valamely államutódlás előtt létező állammal. Ilyenkor az adott állam az államutódlás időpontja előtt és után is fennáll, és a nemzetközi jog azonos jogalanyának tekinthető. Az államazonos államban a szuverenitás hordozója nem változik, csupán a szuverenitás térbeli kiterjedése mutat eltérést az államutódlás előtt és után. Mindez félreértésre adhat okot, mivel első látásra úgy tűnhet, hogy eme államokra nem használható sem az elődállam, sem az utódállam kifejezés, és ezáltal az államutódlás szabályai sem alkalmazhatók. Ám az államazonosság nem zárja ki az államutódlást, hanem annak egy sajátos esete.^[17] Az államutódlást követően fennálló államazonos államok pedig minden esetben elődállamnak vagy utódállamnak tekinthetők.

Megjegyzendő, hogy egyes felmerülő konkrét esetekben mint az egyesülés és a beolvadás, vagy a szétválás és az elszakadás minősítése gyakran vitatott. Az egyesülés két vagy több elődállam megszűnését követően egy vagy több új állam létrejöttét takarja.^[18] A beolvadást az egyesüléstől az különbözteti meg, hogy ennek folyamán egy vagy több állam teljes területe egy másik állam részévé válik. A beolvadó állam, vagyis az elődállam megszűnik, míg a másik állam folytatja jogalanyiságát, és az államutódlási tényállásban utódállamként szerepel. A beolvadás egyesülésnek minősítése különbözőségük ellenére amiatt fordulhat elő, mivel e két esetre egy általános megfogalmazással azonos szabályok alkothatók. A nemzetközi dokumentumok is az egyesülés tágabb, a beolvadást is magában foglaló értelmét használják két módon: a beolvadás említésének mellőzésével csak az egyesülést szabályozzák,^[19] vagy az egyesülésnél utalnak arra, hogy a szabályozás független attól, hogy az egyesülés következtében létrejövő utódállam új állam, vagy jogalanyisága azonos valamely elődállamával.^[20]

[16] Arisztotelész, 1984 (Harmadik könyv, 1276a), 138.

[17] Kunz, 1968, 287–288.

[18] Bokorné Szegő, 1984, 19.

[19] Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, Vienna, 23 August 1978. Article 31–33.; Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, Vienna, 8 April 1983. Article 16, 29, 39.

[20] Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, 1999. Yearbook of the International Law Commission, 1999. Vol. II. Part Two. United Nations, New York – Geneva, 2008. Article 21.

Az egyesüléshez hasonló, de ellentétes irányba mutató eset a szétválás, amely az elődállam megszűnését, és területén két vagy több új állam keletkezését jelenti.^[21] Az elszakadásnál ezzel szemben az elődállam fennmarad, és az abból kiváló területen új állam keletkezik. Habár a szabályozásban látunk példát az elszakadás szétválás alatti szerepeltetésére,^[22] a különbségtétel jelen esetben is szükséges.

Az egyes esetek vitatottságának oka abban keresendő, hogy az állam megszűnését vagy államfolytonosságot eredményező egyes tényezők meghatározása sem mutat egységességet,^[23] és a nemzetközi jogban nincsen szabály arra vonatkozóan, hogy mi alapján folytatható az elődállam jogalanyisága, és a területváltozás mértéke sem ad iránymutatást, hogy államazonosságról beszélhetünk-e. A minősítést így az objektív ismérvek használata helyett inkább a szubjektív, politikai és gazdasági állami érdekek, erőviszonyok, az érintett államok szándéka, harmadik államok szándéka, valamint a nemzetközi szervezetek gyakorlata befolyásolják. Mindez a konkrét esetek útján vizsgálhatók és szemléltethető megfelelően.

II. ESETTANULMÁNYOK

1. Németország „újraegyesülése”

A német újraegyesülés igénye már a Német Szövetségi Köztársaság 1949. évi alaptörvényének^[24] 23. cikkében megjelent, mely szerint a dokumentum „Németország más részein [azok] csatlakozás[ával]” lép hatályba. Minden bizonnyal ezen a rendelkezésen alapult az 1990-re végbement államutódlás.^[25]

[21] Bokorné Szegő, 1984, 19.

[22] Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, Vienna, 23 August 1978. Article 34–36. Érdekes, hogy az egyezmény a *separation* szót használja mind a IV. rész címében, mind az említett cikkek címeiben, amely akár elszakadásként is fordítható. E címszó alatt kerül említésre a szétválás esete, amely során nem marad fenn az elődállam, így akár megfordítható a két fogalom viszonya, miszerint az elszakadás tágabb értelemben magában foglalja a szétválást. Az ezzel nem egyező fenti csoportosítást annak érthetőbb volta magyarázza, amelyet az is alátámaszt, hogy az egyezmény magyar fordításában, a IV. címben szereplő *separation* szót szétválásnak, míg az egyes cikkekben szereplő *separation* kifejezést elszakadásnak fordították, jelezve azt, hogy a cím a szétválásra és az elszakadásra is vonatkozik, és így a tágabb értelemben vett szétválásnak értendő. (Petró – Sulyok, 2000, 189., 191–192.) (Az említett részt fordította: Barla Ildikó.) Itt jegyzendő meg, hogy szó szerinti fordításban a szétválás az angol nyelvben használatos *dissolution* kifejezésnek lenne pontosabb megfelelője.

[23] Ld. bővebben Bokorné Szegő, 1984, 104.; Kunz, 1955, 71–73.; Czaplinski, 1993, 375–380.; Ziemele, 2001, 215–221.; Brownlie, 2003, 80–82.; Cansacchi, 1970, 88.; Craven, 1998, 159.

[24] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949.

[25] Frowein, 1991, 336. Erre utal az NSZK és az NDK által kötött egyesülési szerződés 1. cikk (1) bekezdése is. Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands, Berlin, 31. August 1990. Artikel 1(1). •

Egyes nézetek szerint a Német Demokratikus Köztársaság elszakadási folyamata nem is következett be 1990-ig,^[26] ez azonban nyilvánvalóan cáfolható. A Német Szövetségi Köztársaságot más államok önálló államként ismerték el, és a két német állam 1972 decemberében szerződést kötött a kapcsolatuk alapjairól,^[27] melynek 6. cikkében elismerték egymás önálló joghatóságát és bel- és külügyeiben való függetlenségét. Az Egyesült Nemzetek Szervezete is önálló tagokként vette fel a két államot 1973. szeptember 18-án.^[28]

A beolvadás közeledtét jelezte, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban az 1990. március 18-i választásokon a német egységet hirdető pártok a szavazatok nyolcvanöt százalékát szerezték meg.^[29] Megkezdődtek a tárgyalások a két állam között, és a Német Demokratikus Köztársaság parlamentje augusztus 28-án felhatalmazta a kormányt egy egyesülési szerződés megkötésére.^[30] A két német állam egyesülési szerződésének aláírására augusztus 31-én került sor,^[31] mely az egyesülés időpontját október 3-ában állapította meg.^[32] Az egyesülést megelőzően a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság megkötötte a Németország végleges rendezéséről szóló szerződést az Amerikai Egyesült Államokkal, az Egyesült Királysággal, Franciaországgal és a Szovjetunióval,^[33] mellyel a négy nagyhatalom Berlinre és a német területekre vonatkozó jogai és kötelezettségei hivatalosan is megszűntek és elismerték az egyesült Németország szuverenitását.^[34]

A Német Demokratikus Köztársaság 1990. október 3-án megszűnt és beolvadt a Német Szövetségi Köztársaságba, az államutódlás tehát nem eredményezett új államot, a Német Szövetségi Köztársaság folytatta jogalanyiságát, megnövekedett területen és lakossággal.^[35] Erre utal – többek között – az egyesülési szerződés 1. cikk (1) bekezdése által használt „a Német Demokratikus Köztársaság csatlakozása a Német Szövetségi Köztársasághoz” fordulat, valamint a nemzetközi szerződéseket rendező IV. fejezete is. A megállapodás értelmében

- Egy másik értelmezés szerint a Grundgesetz 146. cikkére alapozható a német egység, mely a német nép szabad döntését említi a dokumentum hatálybalépése kapcsán. Ld. a két cikk elemzéséről bővebben Horn, 1990, 2173, 2176.; Frowein, 1991, 336–337.; Czaplinski, 1993, 382–383.

[26] Eme nézet kifejtését ld. Oeter, 1991, 350–351.

[27] Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 21. Dezember 1972.

[28] S.C. Res. 335 (1973), 1730th mtg., 22 June 1973, U.N. Doc. S/RES/335 (1973); Admission of the German Democratic Republic and the Federal Republic of Germany to membership in the United Nations, G.A. Res. 3050 (XXVIII.), 2117th plen. mtg., 18 September 1973, U.N. Doc. A/RES/3050 (XXVIII).

[29] Frowein, 1991, 338.

[30] Czaplinski, 1993, 382.

[31] Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands, Berlin, 31. August 1990.

[32] Uo. Artikel 2(2).

[33] Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland, Moskau, 12. September 1990.

[34] Uo. Artikel 7.

[35] Hasonló véleményen ld. pl. Ziemele, 2001, 209.; Czaplinski, 1993, 383.; Oeter, 1991, 351–352.

a Német Szövetségi Köztársaság korábbi nemzetközi szerződése, ideértve a nemzetközi szervezetekben való tagságát létrehozó szerződésekre, fennmaradnak és a változó szerződési határok elve értelmében kiterjesztődnek a megnövekedett területre,^[36] míg a Német Demokratikus Köztársaság korábbi szerződéseinek jövőjéről a többi részes féllel tárgyalásokat kell folytatni.^[37] Ennek megfelelően maradt meg a Német Szövetségi Köztársaság tagsága például az Egyesült Nemzetek Szervezetében, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetében és az Európai Közösségekben.

A német egyesülésként gyakran említett eset tehát tulajdonképpen a Német Demokratikus Köztársaság beolvadása a Német Szövetségi Köztársaságba, melynek során a Német Demokratikus Köztársaság megszűnt és a Német Szövetségi Köztársaság megnövekedett területtel és lakossággal folytatta a jogalanyiságát.

2. A balti államok függetlenné válása

A Szovjetunió felbomlásából kiemelendő a balti államok esete, mely rendkívül sajátosnak mondható az államutódlás történetében. A Szovjetunió megszűnése eleve azzal vette kezdetét, hogy a kérdéses államok kinyilvánították a szuverenitásukat, melyre Észtországban 1988. november 16-án, Litvániában 1989. május 26-án, míg Lettországon 1989. július 28-án került sor. Ezt követte a függetlenség kikiáltása: Litvániában 1990. március 11-én, Észtországban március 30-án, és Lettországon május 4-én.^[38] A függetlenség kinyilvánítását mindhárom államban egy 1990. március elején tartott népszavazás előzte meg, melyen a lakosság döntő többsége támogatta az önállóságot. A nemzetközi közösség kezdetben várakozó álláspontra helyezkedett és a szovjet álláspont kialakításáig vonakodott az elismeréstől. A Szovjetunió 1991. szeptember 6-án végül elismerte a balti államokat, melynek hatására immár más államok is sorra hasonlóképpen jártak el. Három hónappal később, december 8-án aztán a Szovjetunió is szétesett, miután Oroszország, Fehéroroszország és Ukrajna Minszkben kinyilvánította az állam megszűnését.^[39] Ezzel szemben, december 21-én Alma Atában, a Független Államok Közösségének megalakításakor az államszövetség támogatását fejezte ki, hogy Oroszország folytassa a Szovjetunió nemzetközi jogalanyiságát az Egyesült Nemzetek Szervezetében, és ezzel együtt a Biztonsági Tanácsban,^[40] melyet Borisz Jelcinnek az Egyesült Nemzetek főtítkárához intézett levele is megerősített. Ebben az orosz fél vállalta a Szovjetunió nemzetközi

[36] Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands, Berlin, 31. August 1990. Artikel 11.

[37] Uo. Artikel 12(1).

[38] Czaplinski, 1993, 384.; Brunner, 2001, 118–119.

[39] Declaration by the Heads of State of the Republic of Belarus, the RSFSR and Ukraine, 8 December 1991.

[40] Decision by the Council of Heads of State of the Commonwealth of Independent States, 21 December 1991.

kötelezettségeinek folytonosságát, és kérte tagságának folytatását a szervezetben és annak szerveiben.^[41] Ennek megfelelően az államok is folytatták a már fennálló diplomáciai kapcsolataikat Oroszországgal, és az Európai Közösség is mellőzte az „elismerés” szót az Oroszországra vonatkozó nyilatkozatában, lévén arra – az államazonosság miatt – nem volt szükség.^[42] Oroszország tehát a Szovjetunióval azonos jogalanyként, az államutódlás szempontjából előd-államként maradt fenn, vagyis az államutódlás nem szétválásként, hanem elszakadások sorozataként értékelendő. A balti államok önmagukat azonban nem utóállamként, hanem olyan „helyreállított” államként kezelték, melyek az 1940-es szovjet annexiót követően szuverenitásuk gyakorlásában jogellenesen korlátozva voltak.^[43] Ily módon a függetlenség kinyilvánításakor nem a Szovjetunió alkotmányának az elszakadásra vonatkozó rendelkezésére hivatkoztak, mely szerint bármely tagköztársaság elszakadhatott a Szovjetuniótól,^[44] hanem a korábbi államiságuk folytatására. Mindez az állampolgárság szabályozásában is megmutatkozott, mivel főszabályként az állampolgárságot ipso iure, automatikusan azok szerezhették meg, akik 1940 előtt állampolgárok vagy ilyen személyek leszármazói voltak, mely számos problémát és tömeges hontalanságot eredményezett.

A balti államok és a Szovjetunió államutódlási helyzete tehát olyan elszakadások sorozatának tekinthető, melynek nyomán Oroszország folytatta a hajdani szovjet állam jogalanyiságát. A balti államok ugyan visszavezették jogalanyiságukat 1940-re, de ez nem változtat azon a tényen, hogy elszakadás történt, és az elszakadt államok ezt követően minősítették magukat államazonosnak egy korábbi állapotukkal.

3. Csehszlovákia szétválása

Kevesebb, mint hét és fél évtizeddel a létrejöttét követően,^[45] a csehszlovák állam 1992. december 31-én éjfélkor megszűnt, és a cseh és szlovák területeken új államok alakultak. A távolodás első jelei már 1968-ban megmutatkoztak, amikor az alkotmány szövetségi alapokra helyezte^[46] a berendezkedést a Cseh Szocialista Köztársaság és a Szlovák Szocialista Köztársaság részvételével.

[41] Ld. Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General. Status as at 31 December 1995, U.N. Doc. ST/LEG/SER.E/14. Ld. erről Czaplinski, 1993, 385.

[42] Ziemele, 2001, 196–197.

[43] Ld. bővebben Ziemele, 2000, 63–93.

[44] Constitution of the Soviet Union of 7 October 1977, Article 72. Ld. erről Cassese, 1994, 134.

[45] Csehszlovákia 1918. október 28-ra tehető létrejötté mellett megjegyzendő, hogy a történelmi gyökerek korábbra nyúlnak vissza, eme területre estek pl. az Osztrák-Magyar Monarchia részévé vált Csehország, Morávia és Szilézia egyes részei is.

[46] Verfassungsgesetz über die tschechoslowakische Föderation vom 27. Oktober 1968. Gesetz Nr. 143/1968. A szövetségi állammá alakulás az alkotmány hatálybalépése napján, 1969. január 1-jén következett be.

Az 1992. június 5-6-i választásokat követően körvonalazódott, hogy a szövetségi államiság nem őrizhető meg. A cseh területen győzelmet arató polgári demokratikus párt ellene volt a meglévő helyzet fenntartásának, és egy egységes államot vagy a szétválást tartotta elképzelhetőnek, míg a szlovák területen felülkerekedő demokratikus Szlovákiáért mozgalom a kapcsolat lazításával egy államszövetség kialakítását támogatta.^[47] Miután tárgyalásaik nem vezettek eredményre, a Szlovák Nemzeti Tanács július 17-én kibocsátotta a Szlovákia szuverenitásáról szóló nyilatkozatot, melyben megfogalmazást nyert, hogy „a szlovák nép szuverenitásáért tett százéves erőfeszítései beteljesedtek”.^[48] Három nappal később az elnök, Václav Havel leköszönt, és a szövetségi gyűlés már nem is tudott megállapodni sem az újráválasztásában, sem más jelölt megválasztásában. A két említett párt azonban Václav Klaus és Vladimír Meciar vezetésével lefektette a későbbi, megegyezésen alapuló szétválás alapelveit azáltal, hogy a szövetségi kormányban a miniszterek számát fele-fele arányban osztották fel. Az alkotmányozást elsőként a szlovák fél kezdte meg július 28-án, és a Szlovák Nemzeti Tanács szeptember 1-jén el is fogadta a szlovák alkotmányt,^[49] melyre a cseh alkotmány esetében csak december 16-án került sor.^[50] A két fél megállapodott az állami vagyon felosztásában,^[51] majd a szövetségi országgyűlés november 25-én elfogadta a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság felbomlásáról szóló alkotmánytörvényt,^[52] melynek 1. cikke kimondta, hogy az állam december 31-én megszűnik. Az alkotmánytörvény felülírta az erre az esetre népszavazást előíró 1991-es alkotmánytörvényt,^[53] így a lakosság véleménynyilvánítására nem került sor. Egyesek amellet érvelnek, hogy elszakadás történt és a Cseh Köztársaság államazonos a korábbi állammal,^[54] és érdekességgként említhető a két utódállam alkotmányának preambuluma is: míg a cseh alkotmány az „önálló cseh állam megújulás[ára]”, addig a szlovák alkotmány a „nemzetek önrendelkezésének természetes jog[ára]” utal.^[55] Az elszakadás gondolata azonban a novemberi alkotmánytörvény – szétválásra utaló – megszűnést kimondó szakaszával és

[47] Malenkovsky, 1993, 314.

[48] Kreuzer, 1998, 73.

[49] Verfassung der Slowakischen Republik vom 1. September 1992, Gesetz Nr. 460/1992. Ld. bővebben Baumgartner, 1992, 375–380.

[50] Verfassungsgesetz des Tschechischen Nationalrates vom 16. Dezember 1992. Verfassungsgesetz Nr. 1/1993. Ld. bővebben Bohata, 1994, 30–35.

[51] Verfassungsgesetz über die Aufteilung des Vermögens der CFSR zwischen der Tschechischen und Slowakischen Republik und seinen Übergang auf die Tschechischen Republik und Slowakischen Republik vom 13. November 1992. Verfassungsgesetz Nr. 541/1992.

[52] Verfassungsgesetz über die Auflösung der Tschechischen und Slowakischen Föderativen Republik vom 25. November 1992. Verfassungsgesetz Nr. 542/1992.

[53] Verfassungsgesetz über Referendum vom 18. Juli 1991. Verfassungsgesetz Nr. 327/1991.

[54] Ld. pl. Malenkovsky, 1993, 318.

[55] Verfassungsgesetz des Tschechischen Nationalrates vom 16. Dezember 1992, Präambel; Verfassung der Slowakischen Republik vom 1. September 1992, Präambel.

a két utódállamnak az Egyesült Nemzetek Szervezetébe új államként való felvételével^[56] egyaránt cáfolható,^[57] és megállapítható, hogy az elődállam megszűnését eredményező szétválás történt.

4. Jugoszlávia felbomlása

Jugoszlávia szövetségi államként való létrejöttét követő első, 1946. évi alkotmányában már megjelent, hogy népe az önrendelkezési jog alapján – beleértve az elszakadás jogát is – él együtt, akaratának megfelelően.^[58] Az elszakadás jogát a népek önrendelkezési jogának részeként az 1963. évi^[59] és az 1974. évi alkotmány^[60] is tartalmazta. A hat tagköztársaság és két autonóm területből álló állam szétválása felé vezető út már Joszip Broz Tito 1980-ban bekövetkezett halálát követően elkerülhetetlennek tűnt. Szlovéniában, Horvátországban, Bosznia és Hercegovinában, valamint Macedóniában előretört a nacionalizmus és a szeparatizmus,^[61] mely az 1980-as évek végére az elszakadás igényének egyértelmű megfogalmazását eredményezte. Eközben Koszovó és Vajdaság az autonóm státusz helyett tagköztársasággá kívánt válni, ám a folyamat végeredménye a két terület autonóm jogainak felszámolása lett.^[62] A tagköztársaságokban az 1990-ben megtartott választásokat – mely a második világháború óta az első szabad választásnak volt tekinthető –, a kommunista pártok Szerbiát kivéve elvesztették,^[63] és a szétválás hívei kerültek hatalomra. A Jugoszláv Néphadsereg – mely főként szerb irányítás alatt állt – bejelentette, hogy a polgárháborút és a határok egyoldalú megváltoztatását meg fogja akadályozni.^[64]

A szlovén parlament 1990. július 2-án elfogadta a szlovén állam szuverenitásáról szóló nyilatkozatot, októberben módosította alkotmányát, majd december 23-án népszavazást tartott, melyen 93,2 százalékos részvétel mellett a

[56] A két államot új államként vette fel tagként a szervezet 1993. január 19-én. Csehország felvételére vonatkozó határozatok: S.C. Res. 801 (1993), 3158th mtg., 8 January 1993, U.N. Doc. S/RES/801 (1993); Admission of the Czech Republic to membership in the United Nations, G.A. Res. 47/221, 95th plen. mtg., 19 January 1993, U.N. Doc. A/RES/47/221; Szlovákia felvételére vonatkozó határozatok: S.C. Res. 800 (1993), 3157th mtg., 8 January 1993, U.N. Doc. S/RES/800 (1993); Admission of the Slovak Republic to membership in the United Nations, G.A. Res. 47/222, 95th plen. mtg., 19 January 1993, U.N. Doc. A/RES/47/222.

[57] Hasonló véleményen van pl. Crawford, 2006, 75.

[58] Constitution of the Federative People's Republic of Yugoslavia, 31 January 1946, Article 1.

[59] Constitution of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia, 7 April 1963, Article 1.

[60] Constitution of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia, 21 February 1974, Article 1.

[61] A szétválás irányába mutató további okokról ld. Cassese, 1994, 140.

[62] Constitution of the Republic of Serbia, 28 September 1990, Article 108-112. Hogy az alkotmányban leredukált jogok hogyan csökkentek tovább, és a közjogi intézmények hogyan váltak „alkotmányjogi fikcióvá”, ld. Juhász – Magyar – Tálás – Valki, 2000, 40–41., 73–82. Ld. továbbá Krasniqi, 2012, 6–7.

[63] Ld. bővebben Hummer, 1993, 429.

[64] Sulyok, 2006, 17.

szavazók 88,2 százaléka voksolt az elszakadás mellett.^[65] 1991 februárjában rendeletet fogadtak el Szlovénia Jugoszláviától való elszakadásáról, majd május 8-án a kormány bejelentette az állam júniusra tervezett elszakadását. Ezzel párhuzamosan, Horvátországban 1991. május 19-én került sor a népszavazásra, majd a szlovén és a horvát parlament egy napon, június 25-én kihirdette a Jugoszláviából való kilépést és a függetlenné válást, mely – a nyilatkozatok felfüggesztése miatt – mindkét államban október 8-án vált véglegessé. Macedónia 1991. szeptember 8-án tartotta az elszakadásról szóló népszavazását, és szeptember 13-án deklarálta függetlenségét, Bosznia és Hercegovina parlamentje pedig 1991 októberében fogadta el a szuverenitásról szóló nyilatkozatot, majd az 1992. február 29-én kezdődő, kétnapos népszavazás eredménye alapján március 3-án tette közzé függetlenségi nyilatkozatát. Az elszakadási kísérletet követően, szerb válaszként egyedül Macedóniában nem került sor katonai akcióra, a többi tagköztársaságban a függetlenség kinyilvánítását a tíz napos szlovéniai háború, a horvát területek jelentős részének elfoglalása,^[66] valamint a boszniai háború követte.

Az 1992 márciusában megtartott montenegrói népszavazáson – a korábbiakkal ellentétben – a szavazók nagy többséggel az egység megőrzése mellett tettek le voksukat,^[67] és április 27-én Szerbia és Montenegró kinyilvánította a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság fennmaradását a két tagköztársaság részvételével.^[68] Ezzel tulajdonképpen lezárult az államutódlás első szakasza, annak ellenére, hogy a boszniai háború folytatódott, és a daytoni békeszerződés^[69] megkötése, majd a koszovói válság és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének légi hadművelete^[70] csak ez után következett.

Az államutódlás jellegét tekintve megoszlanak a vélemények a szövetségi állam megszűnését eredményező szétválás, és a tagköztársaságok – elődállam fennmaradása melletti – kiválása között. A függetlenségüket kinyilvánító tagköztársaságok a szétválást hirdették, és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra is új államként tekintettek. Bosznia és Hercegovina, Horvátország, Szlovénia és Macedónia új államként való létrejöttét az államelismerések^[71] és a nemzetközi szervezetekbe való tagfelvételük is egyértelművé tette. Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1992 májusában Horvátországot,^[72] Szlovéniát^[73] és Bosznia és

[65] Kreuzer, 1998, 65.

[66] Ld. bővebben Varga, 2006, 145-164.

[67] Hummer, 1993, 429.

[68] Constitution of the Federal Republic of Yugoslavia, 27 April 1992, Article 1-2.

[69] Dayton Peace Agreement on Bosnia-Hercegovina (Federal Republic of Yugoslavia, Republic of Bosnia and Herzegovina, Republic of Croatia), Paris, 14 December 1995.

[70] Ld. bővebben Juhász – Magyar – Tálás – Valki, 2000, 252-385.; Lamm, 2006, 63-77.

[71] Ld. bővebben Valki, 2002, 121-142.

[72] S.C. Res. 753 (1992), 3076th mtg., 18 May 1992, U.N. Doc. S/RES/753 (1992); Admission of the Republic of Croatia to membership in the United Nations, G.A. Res. 46/238, 86th plen. mtg., 22 May 1992, U.N. Doc. A/RES/46/238.

[73] S.C. Res. 754 (1992), 3077th mtg., 18 May 1992, U.N. Doc. S/RES/754 (1992); Admission of the

Hercegovinát,^[74] majd 1993 áprilisában Macedóniát^[75] is önálló tagként vette fel, és az Európa Tanács is felhívta eme államok figyelmét arra, hogy váljanak részesevé a volt Jugoszlávia által vállalt szerződéseknek.^[76]

Ezzel szemben a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság elvetette a szétválás gondolatát és államazonosnak tekintette magát a korábbi szövetségi állammal,^[77] melyre az 1992. évi alkotmányának preambuluma is utalt.^[78] Az államutódlás minősítése így attól függ, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot új államnak vagy az elődállammal államazonosnak tekintjük, mivel a többi érintett állam új államként való létrejöttéhez nem férhet kétség. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot – önmagán kívül – csupán néhány állam, például Oroszország és Kína minősítette államazonosnak,^[79] az európai államok^[80] és az Egyesült Államok^[81] új államként tekintett rá. Az Európai Közösség által létrehozott Badinter-bizottság, melynek feladata a Jugoszláviával kapcsolatban felmerülő kérdések eldöntése volt, több véleményében utalt arra, hogy szétválás történt,^[82] mivel a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság megszűnt,^[83] és az érintett államok utódállamoknak és új államoknak minősülnek, melyek a volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság területén jöttek létre.^[84] A Bizottság kifejezetten a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság kapcsán is megállapította, hogy új államnak tekintendő.^[85] Ezzel párhuzamosan az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa is megjegyezte, hogy „a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Szerbia és Montenegró) igénye, hogy automatikusan folytassa a Jugoszláv Szocialista

- Republic of Slovenia to membership in the United Nations, , G.A. Res. 46/236, 86th plen. mtg., 22 May 1992, U.N. Doc. A/RES/46/236.

[74] S.C. Res. 755 (1992), 3079th mtg., 20 May 1992, U.N. Doc. S/RES/755 (1992); Admission of the Republic of Bosnia and Herzegovina to membership in the United Nations, G.A. Res. 46/237, 86th plen. mtg., 22 May 1992, U.N. Doc. A/RES/46/237.

[75] S.C. Res. 817 (1993), 3196th mtg., 7 April 1993, U.N. Doc. S/RES/817 (1993); Admission of the State whose application is contained in document A/47/876-S/25147 to membership in the United Nations, G.A. Res. 47/225, 98th plen. mtg., 8 April 1993, U.N. Doc. A/47/225.

[76] Ziemele, 2001, 203.

[77] Bothe – Schmidt, 1992, 820.

[78] Constitution of the Federal Republic of Yugoslavia, 27 April 1992, Preamble.

[79] Czaplinski, 1993, 390.

[80] Hummer, 1993, 437–450.

[81] Williamson – Osborn, 1993, 270–271.

[82] A bizottság 1992 januárjában azt állapította meg, hogy „a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság a felbomlás folyamatában van”. Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 1. of 29 November 1991. para. 3. International Legal Materials, Vol. 31. No. 6. (1992), 1497. Ld. erről Kovács, 1993, 35–36.; Hoffmann, 2006, 53–55. A bizottság a szétválás folyamatát 1992 júliusában már lezártan minősítette. Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 8. of 4 July 1992. para. 4. International Legal Materials, Vol. 31. No. 6. (1992), 1523. Ld. bővebben Craven, 1995, 357–375.

[83] Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 8. of 4 July 1992. para. 4. International Legal Materials, Vol. 31. No. 6. (1992), 1523.

[84] Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 9. of 4 July 1992. para. 1. International Legal Materials, Vol. 31. No. 6. (1992), 1524.

[85] Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 10. of 4 July 1992. para. 2, 5. International Legal Materials, Vol. 31. No. 6. (1992), 1526.

Szövetségi Köztársaság tagságát az Egyesült Nemzetek Szervezetében, nem általánosan elfogadott.”^[86] Pár hónappal később kifejtette azon véleményét, miszerint „a korábban Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságnak nevezett állam megszűnt”, és „a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Szerbia és Montenegró) nem folytathatja automatikusan [annak] tagságát az Egyesült Nemzetek Szervezetében, és így azt ajánlja a Közgyűlésnek, hogy döntsön arról, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságnak [...] kérnie kelljen tagságát az Egyesült Nemzetek Szervezetébe és ne vehessen részt a Közgyűlés munkájában”.^[87] A Közgyűlés három napra rá, 1992. szeptember 22-én meghozta az ajánlásnak megfelelő határozatot.^[88] Ezt követően az államnak sajátos helyzete volt a világszervezetben, mivel abból hivatalosan nem zárták ki és tagságát sem függesztették fel,^[89] habár a Közgyűlés munkájában nem vehetett részt. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság kérelmét követően, a tagfelvételre csak 2000. november 1-jén került sor.^[90] A kérdésre, hogy 1992. április 27-én új államként jött létre vagy folytatta az elődállam jogalanyiságát, végül a Nemzetközi Bíróság is megadta a választ azzal, hogy megállapította, az állam nem volt tagja a világszervezetnek 1992 és 2000 között.^[91] Mindezekből következik, hogy a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság megszűnt, és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság 1992. április 27-én új államként jött létre. A Badinter-bizottság megállapította az egyes utódállamok létrejöttének idejét, mely szerint Horvátország és Szlovénia 1991. október 8-án, Macedónia 1991. november 17-én, Bosznia és Hercegovina 1992. március 6-án és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság 1992. április 27-én jött létre.^[92] Ennek megfelelően a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság megszűnése 1992. április 27-re tehető. Megjegyzendő azonban, hogy az utódállamok létrejöttének időpontja eltérő volt, így az utolsó utódállam, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság létrejöttéig a folyamat elszakadások sorának tűnt. Ily módon, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot kivéve, az utódállamok létrejöttéig még az államutódlás kiválásként volt értékelhető, azonban utólag, az elődállam megszűnésének tudatában, az egész folyamat szétválásnak tekintendő, vagyis a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szétválása nyomán az elődállam megszűnt és a területén öt új utódállam jött létre.

[86] S.C. Res. 757 (1992), 3082nd mtg., 30 May 1992, U.N. Doc. S/RES/757 (1992).

[87] S.C. Res. 777 (1992), 3116th mtg., 19 September 1992, U.N. Doc. S/RES/777 (1992).

[88] Recommendation of the Security Council of 19 September 1992, G.A. res. 47/1, 7th plen. mtg., 22 September 1992, U.N. Doc. A/RES/47/49 (1992).

[89] Lamm, 2006, 76.

[90] S.C. Res. 1326 (2000), 4215th mtg., 31 October 2000, U.N. Doc. S/RES/1326 (2000); Admission of the Federal Republic of Yugoslavia to membership in the United Nations, G.A. Res. 55/12, 48th plen. mtg., 1 November 2000, U.N. Doc. A/RES/55/12.

[91] Case concerning the Legality of the Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), International Court of Justice, Judgment of 15 December 2004. para. 78-79. Ld. bővebben Lamm, 2006, 63-77.

[92] Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 11. of 16 July 1993. International Legal Materials, Vol. 32. No. 6. (1993), 1587.

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaságon belül idővel egyre erőteljesebben jelentkeztek Koszovó függetlenedési törekvései a szerb elnyomás és a terület jogainak módszeres felszámolása miatt, mely a Koszovói Felszabadítási Hadsereg 1998 tavaszán kezdődő fellépésében bontakozott ki. A szerb erők erre adott választát a Biztonsági Tanács koszovói helyzetről szóló határozata,^[93] az Észak-atlanti Szerződés Szervezete tagállamainak légi hadjárata, majd a terület nemzetközi igazgatás alá helyezése követte. Közben Szerbia és Montenegró is eltávolodott egymástól, melynek eredményeként a két állam 2002-ben megállapodott abban, hogy kapcsolatukon lazítanak, és kilátásba helyezték a későbbi szétválás lehetőségét egy majdani népszavazás alapján. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot 2003. február 4-én laza politikai unió váltotta fel Szerbia és Montenegró néven,^[94] majd 2006 májusában Montenegróban népszavazást tartottak az önállóságról, melyen kis többséggel ugyan – a szavazatok 55,5 százalékával – de a függetlenség mellett döntöttek. Montenegró 2006. június 3-án kinyilvánította függetlenségét, és két nappal később Szerbia is hasonló nyilatkozatot tett, de leszögezte, hogy államazonosnak tartja magát az unióval. Ennek megfelelően alakult tagságuk is az Egyesült Nemzetek Szervezetében, Montenegrót új államként vette fel a szervezet június 28-án,^[95] Szerbia pedig folytatta az elődállam tagságát. Jugoszlávia felbomlásának második szakaszában tehát Montenegró kivált Szerbia és Montenegróból, Szerbia pedig megkisebbedett területen folytatta annak jogalanyiságát.

Az októberben népszavazás által is megerősített szerb alkotmány Koszovót az állam szerves részeként említette, ám 2007 márciusában Martti Ahtisaari, az Egyesült Nemzetek követének jelentéséhez csatolt javaslata ismét az elszakadás gondolatát erősítette.^[96] A terület státuszáról folyó, 2007 végén kezdődő egyeztetések nem vezettek eredményre, és Koszovó 2008. február 17-én kinyilvánította függetlenségét, melyet Szerbia napjainkig sem ismert el. Habár az államelismerések száma eléri a százat – köztük az európai államok jelentős részének elismerésével –,^[97] Koszovó államisága hét évvel az elszakadásának deklarálása után is vitatott, és a Nemzetközi Bíróság is kitért annak megválaszolása elől, hogy a függetlenségi nyilatkozatot követően Koszovó létrejöhett-e új államként.^[98]

[93] S.C. Res. 1244 (1999), 4011st mtg., 10 June 1999, U.N. Doc. S/RES/1244 (1999).

[94] Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro of 16 January 2003, Official Gazette of Serbia and Montenegro, 01/03, Article 1.

[95] S.C. Res. 1691 (2006), 5473rd mtg., 22 June 2006, U.N. Doc. S/RES/1691 (2006); Admission of the Republic of Montenegro to membership in the United Nations, G.A. Res. 60/264., 91st plen. mtg., 28 June 2006, U.N. Doc. A/RES/60/264.

[96] Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, U.N. Doc. S/2007/168/Add.1.

[97] Előrelépésnek említhető azonban, hogy az Európai Bizottság 2012 októberében megállapította, nem áll fenn akadálya annak, hogy az Európai Unió és Koszovó között megállapodás jöjjön létre, habár a címhez tartozó lábjegyzetben megjelölte, hogy a dokumentum nem jelent a státuszról való állásfoglalást. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on a Feasibility Study for a Stabilisation and Association Agreement between the European Union and Kosovo of 10 October 2012. COM(2012) 602 final.

[98] Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, International Court of Justice, Advisory Opinion of 22 July 2010. I.C.J. Reports 2010, 403.

III. ÖSSZEGRÉS

Az államutódlás kapcsán megállapítható, hogy az – a szuverenitás természetéből adódóan – az adott terület feletti szuverenitás megváltozásával jár, és az átszállás kifejezés használata helytelennek minősítendő. Az államazonosság és az államutódlás viszonyának elemzése továbbá rávilágít arra, hogy az államazonosság nem zárja ki, hogy államutódlásról beszéljünk, mivel az államutódlást követően is fennmaradó államazonos államok minden esetben elődállamnak vagy utódállamnak tekintendők. Mégis fontos szerepe van annak, hogy egy államutódlási eset során beszélhetünk-e államazonosságról, vagyis valamely államutódlás után létező állam folytatja-e valamely államutódlás előtt fennálló állam jogalanyiságát, mely természetesen kihat a nemzetközi szerződésekre, az államvagyonra, az állami archívumokra, az államadóságra, valamint az államfelelősségre egyaránt. Emellett megemlítenéd, hogy az egyesülés, a beolvadás és a szétválás ún. univerzális államutódlásnak tekinthető, mely során az elődállam megszűnik. Az elszakadás és a területátadás ezzel szemben részleges államutódlást eredményez, melynél az államutódlást követően az elődállam és az utódállam is fennmarad. Eme két csoport a nemzetközi szabályozást is érinti, ugyanis az univerzális eseteknél az elődállam – megszűnése folytán – nem kötelezhető, míg a részleges államutódlásnál az elődállamot és az utódállamot is kötelezettségek terhelhetik az államutódlást követően. Mindezek természetesen befolyásolják az államokat abban, hogy az adott helyzetet milyen államutódlási esetnek kívánják minősíteni, és az államazonosként vagy újonnan létrejött államként tekintenek magukra vagy egy másik államra. A tárgyalt esettanulmányok – az NDK beolvadása az NSZK-ba, a balti államok elszakadása, Cseh-szlovákia szétválása, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szétválása, Montenegró elszakadása Szerbia és Montenegrótól, valamint Koszovó elszakadása Szerbiától – rávilágítanak eme probléma gyakorlati megjelenésére, és igazolják azt a tanulmány elején említett tényt, hogy az államutódlás minősítését még mindig a politikai, gazdasági érdekek és erőviszonyok befolyásolják, melyek megmutatkoznak az érintett államok hozzáállásában, valamint más államok és a nemzetközi szervezetek gyakorlatában egyaránt.

IRODALOM

- Apáthy István (1888): *Tételes európai nemzetközi jog*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Arisztotelész (1984): *Politika*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Baumgartner, Christian (1992): *Die Verfassung der Slowakei vom 1. 9. 1992*. Recht in Ost und West. Band 36. 375–380.
- Bohata, Petr (1994): *Die Verfassung der Tschechischen Republik*. Jahrbuch für Ostrecht. Band XXXV. 25–35.
- Bokorné Szegő Hanna (1984): *Államazonosság - államutódlás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Bothe, Michael – Schmidt, Christian (1992): *Sur quelques questions de succession posées par la dissolution de l'URSS et celle de la Yougoslavie*. Revue Générale de Droit International Public. Tome 96. No. 4. 811–842.
- Brownlie, Ian (2003): *Principles of Public International Law*. Oxford University Press, Oxford.
- Brunner, Georg (2001): Citizenship and Protection of Minorities in Eastern Europe. In: Clark, Roger – Feldbrugge, Ferdinand – Pomorski, Stanislaw (eds.): *International and National Law in Russia and Eastern Europe. Essays in Honor of George Ginsburgs*. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague–Boston–London. 113–138.
- Buza László (1935): *A nemzetközi jog tankönyve*. Politzer Zsigmond és Fia, Budapest.
- Buza László – Hajdu Gyula (1968): *Nemzetközi jog*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Cansacchi, Giorgio (1970): *Identité et continuité des sujets internationaux*. Recueil des Cours. Tome 130. II. 10–94.
- Cassese, Antonio (1994): Self-Determination of Peoples and the Recent Break-Up of USSR and Yugoslavia. In: Macdonald, Ronald St. John (ed.): *Essays in Honour of Wang Tiewa*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht–Boston–London.
- Castrén, Eric J. S. (1951): *Aspects récents de la succession d'États*. Recueil des Cours. Tome 78. I. 385–505.
- Craven, Matthew C. R. (1995): *The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia*. The British Year Book of International Law. Vol. LXVI. 333–413.
- Craven, Matthew C. R. (1998): *The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law*. European Journal of International Law. Vol. 9. Issue 1. 142–162.
- Crawford, James (2006): *The Creation of States in International Law*. Clarendon Press, Oxford.
- Czaplinski, Wladyslaw (1993): *La continuité, l'identité et la succession d'États – évaluation de cas récents*. Revue Belge de Droit International. No. 2. 374–392.
- Csarada János (1901): *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest.
- Frowein, Jochen Abr. (1991): *Germany Reunited*. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Band 51. 333–348.
- Hoffmann Tamás (2006): Jugoszlávia felbomlása és a népek önrendelkezési joga, avagy a képzelőerő diadala a realitás fölött. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Dayton, 10 év után*. MTA Jogtudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 43–62.
- Horn, Lutz (1990): *Völkerrechtliche Aspekte der deutschen Vereinigung*. Neue Juristische Wochenschrift. Jahrgang 43. Halbband 2. Heft 35. 2173–2176.
- Hummer, Waldemar (1993): *Probleme der Staatennachfolge am Beispiel Jugoslawien*. Schweizerische Zeitschrift für Internationales und Europäisches Recht. Jahrgang 3. 425–459.
- Irk Albert (1922): *Az új nemzetközi jog (A béke joga)*. Pfeifer Fredinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedése, Budapest.
- Irk Albert (1929): *Bevezetés az új nemzetközi jogba*. Danubia, Pécs.
- Juhász József – Magyar István – Tálás Péter – Valki László (2000): *Kosзовó. Egy válság anatómiája*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kelsen, Hans (2003): *Principles of International Law*. The Lawbook Exchange, Ltd., Clark.
- Kovács Péter (1993): *A nemzetközi jog a Badinter-bizottság joggyakorlatában*. Jogtudományi Közlemény. XLVII. évf. 1. sz. 34–37.
- Krasniqi, Gëzim (2012): *Country Report: Kosovo*. EUDO Citizenship Observatory. European University Institut – Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole.

- Kreuzer, Christine (1998): *Staatsangehörigkeit und Staatensukzession*. Schriften zum Völkerrecht. Band 132. Duncker & Humblot, Berlin.
- Kunz, Josef L. (1955): *Identity of States under International Law*. American Journal of International Law, Vol. 49. No. 1. 68–76.
- Kunz, Josef L. (1968): *The Changing Law of Nations. Essays on International Law*. Ohio State University Press, Columbus, Ohio.
- Lamm Vanda (2006): A NATO-bombázások ügye a Nemzetközi Bíróság előtt. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Dayton, 10 év után*. MTA Jogtudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 63–77.
- Malenkovsky, Jirí (1993): *État: Création, transformation, frontières, attitude à l'égard du droit international. Problèmes juridiques liés à la partition de la Tchécoslovaquie*. Annuaire Français de Droit International. Tome XXXIX. 305–336.
- Marek, Krystyna (1968): *Identity and Continuity of States in Public International Law*. Librairie Droz, Genève.
- O'Connell, Daniel P. (1967): *State Succession in Municipal Law and International Law*. Vol. 1. Cambridge University Press, Cambridge.
- Oeter, Stefan (1991): *German Unification and State Succession*. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Band 51. 349–383.
- Petró Rita – Sulyok Gábor (2000): *Nemzetközi közjogi dokumentumgyűjtemény*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Sulyok Gábor (2006): A délszláv válság és a humanitárius intervenció. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Dayton, 10 év után*. MTA Jogtudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 15–41.
- Szászy István (1928): *Az államok közötti utódlás elmélete*. Grill, Budapest.
- Valki László (2002): *Az államelismerés mint politikai fegyver – Jugoszlávia felbomlásának tanulságai*. Külügyi Szemle. 2. sz. 121–142.
- Varga Réka (2006): A nemzetközi humanitárius jog alkalmazhatósága a horvátországi háborúban. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Dayton, 10 év után*. MTA Jogtudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 14–164.
- Weninger László Vincze (1927): *Az új nemzetközi jog*. Turcsány Antal Kiadása, Budapest.
- Williamson, Edwin D. – Osborn, John E. (1993): *A U.S. Perspective on Treaty Succession and Related Issues in the Wake of the Breakup of the USSR and Yugoslavia*. Virginia Journal of International Law. Vol. 33. No. 2. 261–274.
- Ziemele, Ineta (2001): *Is the Distinction between State Continuity and Succession Reality or Fiction? The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany*. Baltic Yearbook of International Law. Vol. 1. 191–222.
- Ziemele, Ineta (2000): *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia: Past Present and Future as Defined by International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston.